

หลักทิศ 6 ในฐานะเป็นหลักมนุษยสัมพันธ์ The Six Directions as Human Relations

ปัญญา กันภัย

อาจารย์ประจำสาขาวิชาศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พญาเมือง เพชรบูรณ์

บทคัดย่อ

สังคมไทย แม้จะเป็นสังคมที่มีคำสอนหรือศาสนามากมาย แต่ส่วนใหญ่ก็ได้ยอมรับเอาคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตประจำวัน การเป็นอยู่ของคนไทยแทบทุกเรื่องจึงมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา จนกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณีของคนในชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ ที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน หลักคำสอนเรื่องทิศ 6 เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ที่มีชีวิตร่วมกันอยู่ในสังคม มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในชีวิตประจำวัน มีความสัมพันธ์กันในหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ทั้งทางภาครัฐและเอกชน ดังนั้นบุคคลจะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขนั้น ต้องเป็นคนที่มีความสัมพันธ์ดี มีคุณธรรมจริยธรรม และมีหลักธรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ตรัสความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมด้วยคำเปรียบเทียบว่า ทิศ 6 เพราะเป็นจุดทิศอยู่รอบตัวเรา ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร ครูอาจารย์กับศิษย์ สามีกกับภรรยา เพื่อนกับเพื่อน นายกับบ่าว และพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ เป็นความสัมพันธ์ที่ทำให้สังคมเกิดความสันติสุข ดังนั้นลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์ของทิศ 6 จึงเป็นหลักมนุษยสัมพันธ์โดยอาศัยการปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ของตนเองนั่นเอง หากทุกคนในสังคมได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง เหมาะสม สังคมก็จะสันติสุข

คำสำคัญ : ทิศ 6. มนุษย์สัมพันธ์

Abstract

In the Thai society. although there would have a lot of doctrines or religions. but the almost Thai people admits to get the doctrines of Buddhism in the way of everyday life. Lifestyle of Thai has the relation with the doctrines of Buddhism. until it became the culture and tradition of the community or society that Thai people has to uphold and inherit from the past to the present. Teachings about six directions is the dogma which concerned human life for social living. In everyday life people communicated to another in Department or Organization; Public and Private sector. so people who can live happily in society must be a person who has good relations. and a moral in daily life.

In Buddhism the Lord Buddha said the relation of people in society with the metaphor that six directions are like the direction around us. namely the relation between parents and children. teachers and students. husbands and wives. friends and friends. employers and employees. and Buddhist monks and laymen. It is relationship that brings peace to society. Therefore. the nature of the interaction of six directions is the principle of human relations based on the fulfillment of one's own roles and duties. If everyone in the society has performed their duties correctly and appropriately. the society will have peace.

Keywords : Six Directions. Human Relation

บทนำ

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Social animal) ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างอิสระตามลำพังได้มนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่มสังคม เป็นครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ การอยู่รวมกันของสังคมมนุษย์ จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในฐานะต่าง ๆ ทั้งในด้านศิลปะ วัฒนธรรมประเพณี และการติดต่อสื่อสาร เป็นต้น (จันทน์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. 2532 : 25) มนุษย์จึงมีความสัมพันธ์กับมนุษย์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ มนุษย์มีความสัมพันธ์กับบุคคลหรือกลุ่มสังคมตามบทบาทหน้าที่และโครงสร้างทางสังคม มนุษย์สัมพันธ์จัดว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการทำงานและการอยู่รวมกันเป็นสังคม เพราะช่วยให้มนุษย์เรียนรู้ที่จะยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นและปรับตัวปรับใจให้ร่วมสังคมและร่วมกิจกรรมกันอย่างสันติสุข มนุษย์สัมพันธ์เป็นเสมือนมนต์ขลังช่วยลดความเกลียดชัง แม้ศัตรูผู้มีผลประโยชน์ขัดกับเราก็จะกลับกลายเป็นรูปเห็นนอกเห็นใจ เป็นมิตรภาพ เรื่องร้ายกลายเป็นดีได้ ไม่ว่า จะติดต่อสัมพันธ์กันทั้งการงานหรือส่วนตัวก็เกิดผลดีมีประโยชน์ต่องานอาชีพและการดำเนินชีวิต ยิ่งในปัจจุบันแล้วมนุษย์เราสื่อสารสัมพันธ์กันได้ตลอดเวลา ถ้าต้องการจะอยู่ใกล้หรืออยู่ไกล ข้ามทวีปข้ามโลกเหนือ ขั้วโลกใต้ มนุษย์เราก็สามารถติดต่อสื่อสารสัมพันธ์กันได้ในช่วงขณะจิต เพราะความเจริญด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความเจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้นเป็นเรื่องของคนโดยตรงทั้งที่เป็นเรื่องส่วนตัวและส่วนรวม ส่วนตัว หมายถึงการสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยคู่สามีภรรยาและลูก ๆ รวมถึงญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ครอบครัวเดียวกัน ส่วนรวม หมายถึงการสร้างความสัมพันธ์นอกบ้านกับเพื่อนร่วมงาน นายจ้างกับลูกจ้าง หรือบุคคลอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนั้น มนุษย์สัมพันธ์จึงมีความสำคัญต่อบุคคลเป็นอย่างยิ่ง (สมพร สุทัศน์ีย์. 2538 : 14-15)

การเป็นอยู่ของคน ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ หรือศาสนาใด ก็จะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นทั้งนั้น ในสังคมไทยซึ่งถือว่าเป็นสังคมพุทธ กล่าวคือพฤติกรรมและวิถีชีวิตของคนไทย ได้อาศัยคำสอนทางพระพุทธศาสนาช่วยขัดเกลาและเป็นเป้าหมายกิจกรรมสำคัญของรัฐก็ดี ของชุมชนก็ดี มักจะมีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องเสมอเพื่อนำความสำคัญและส่งเสริมคุณค่าทางจิตใจ ชีวิตของคนไทยจึงผูกพันหรืออิงอาศัยพระพุทธศาสนาโดยตลอด ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ดังนั้นหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อ

ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการดำเนินวิถีชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักธรรม เรื่องทิศหกในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ที่มีชีวิตร่วมกันอยู่ในสังคมโดยแท้

ความหมายและประเภทของทิศ 6 ในพระพุทธศาสนา

คำว่า “ทิศ” (Directions) ในที่นี้ไม่ได้มุ่งหมายเอาทิศต่าง ๆ ที่ปรากฏให้เห็น อาทิเช่น ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก หรือทิศตะวันตก หากแต่หมายถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมซึ่งเราควรจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์ให้ถูกต้องด้วยวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันไปตามสถานะแห่งความสัมพันธ์กับตัวเรา เป็นวิธีปฏิบัติตอบสนองต่อคนที่เราเกี่ยวข้องในสังคมนั้นเอง พระพุทธเจ้าตรัสเรียกด้วยคำเปรียบ เทียบว่า ทิศ 6 (ที.ปา. (ไทย) 11/198–204/202–206) เพราะเป็นดุจทิศอยู่รอบตัวเรา แบ่งเป็นประเภทได้ดังนี้

1. **ทิศเบื้องหน้า (ปุตติมทิศ)** หมายถึงบิดามารดา ผู้ทำอุปการะก่อน เป็นทิศเบื้องหน้า ที่เรียกว่า “บุพการี” เพราะเป็นผู้ให้การเลี้ยงดูบุตรธิดามาก่อน ให้การศึกษา ให้ที่อยู่อาศัย สำหรับมารดานั้น ท่านให้บุตรธิดาอาศัยทั้งในกายและนอกกาย คืออาศัยอยู่ในครรภ์และอาศัยอยู่ในเรือนเมื่อคลอดออกมา อบรมบ่มนิสัยให้บุตรอยู่ในศีลธรรมจริยธรรมที่งดงาม ทั้งพฤติกรรมทางกาย วาจา แม้กระทั่งจิตใจ บิดามารดาต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนรับผิดชอบต่อการดำเนินชีวิตของบุตร จนกว่าจะมีครอบครัวรับผิดชอบชีวิตของตนเองได้ บิดามารดา เป็นบุคคลผู้มีคุณูปการต่อบุตรธิดาเหลือคณานับ ฐานะของบิดามารดาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นฐานะที่สูงส่ง เป็นปูชนียบุคคลของบุตร พระพุทธองค์ได้ตรัสฐานะของบิดามารดาในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตไว้ 4 ประการ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/63/107) ได้แก่

1) **เป็นพระพรหมของบุตร (พรหมมาตาบิดโร)** ที่กล่าวว่าบิดามารดา เป็นพระพรหมของบุตร เพราะมีความประเสริฐเช่นกับพรหม กล่าวคือประเสริฐพรหมวิหารธรรมทั้ง 4 ได้แก่ เมตตา ความรักและปรารถนาดีต่อบุตร กรุณา ความสงสาร ห่วงใยเมื่อบุตรประสบทุกข์ มุทิตา ความชื่นชมยินดีเมื่อบุตรได้ดี และอุเบกขา คอยเพ่งดูอยู่ห่าง ๆ ไม่ก้าวร้าวชีวิตเมื่อบุตรมีครอบครัว

2) **เป็นครูคนแรกของบุตร (บุพพจายาติ มาตาบิดโร)** บิดามารดา ถูกกล่าวว่า เป็นบุรพจารย์ของบุตร เพราะเป็นผู้ได้อบรมสั่งสอนบุตรก่อนบุคคลอื่น นับตั้งแต่แรกเกิดมาบิดามารดาได้อบรมพร่ำสอนให้รู้จักกินนอน เดิน พูด ตลอดจนความรู้และคุณธรรมจริยธรรมต่าง ๆ จวบจนเติบโตใหญ่ จึงเป็นครูอาจารย์คนแรก

3) **เป็นเทวดาคนแรกของบุตร (บุพพเทวาติ มาตาบิดโร)** ที่เรียกบิดามารดาว่าเป็นบุรพเทวนั้น เพราะบิดามารดาได้ประพฤติดนเช่นกับเทพ กล่าวคือการไม่คำนึงถึงส่วนเสียของบุตร มุ่งแต่ให้บุตรเกิดความดีความเจริญเท่านั้น เช่นกับวิสุทธิเทพ (พระอรหันต์) โดยที่ไม่ได้คำนึงถึงความผิดของบุคคล เพียงหวังแต่จะให้มีแต่ความเจริญรุ่งเรือง

4) **เป็นอาหุไนยบุคคล (อาหุเนยยาติ มาตาบิดโร)** บิดามารดา ได้ชื่อว่าเป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร เพราะเป็นผู้มีอุปการคุณต่อบุตรทุกด้าน สมควรที่บุตรจะต้องสักการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ และการเลี้ยงดูตอบแทน เช่นเดียวกับพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้ที่บุคคลทั่วไปควรสักการบูชา เพราะท่านเหล่านั้นมีคุณสมบัติ คือ เป็นผู้บริสุทธิ์จาก

กิเลสและมีการคุณค่าต่อบุคคล ด้วยการให้แนวทางสว่างทางปัญญาให้ จึงเป็นผู้ที่ควรได้รับการบูชาเช่นเดียวกับ มารดาบิดาที่มีการคุณค่าต่อบุตรอย่างมหาศาล พระพุทธศาสนาแสดงเหตุผลของอาหุไนยบุคคลว่า บุคคลอาศัย กำเนิดมาได้ เพราะมารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด (อง.สตตก. (ไทย) 23/47/73)

2. ทิศเบื้องขวา (ทักษิณทิศ) หมายถึงครูอาจารย์ ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นปูชนียบุคคล คำว่า “ครู” กับ “อาจารย์” มักใช้ควบคู่กันอยู่เสมอ จนบางครั้งเหมือนจะมีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน คำว่า “ครู” มาจากราก ศัพท์เดิมในภาษาบาลีว่า “ครุ-ครุ” หรือภาษาสันสกฤตว่า “ครุ” ซึ่งเป็นรากศัพท์เดิมของคำว่า “การวะ” แผลงไป เป็น “เคารพ” จึงเป็นผู้ที่ควรเคารพสักการะ ครูนั่นอาจถูกแบ่งประเภทออกหลากหลายตามลักษณะงาน เช่น ครู ประจำบ้าน ได้แก่มารดาบิดาซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดและถือว่าเป็นครูอันดับแรกของทุกคนที่เรียกว่า “บูรพาจารย์” ครูคนแรกที่แท้จริงคือมารดา ถัดมาจึงเป็นบิดา แต่ทว่าทั้งมารดาและบิดามีความใกล้ชิดกับลูกมากและบุคคลทั้ง 2 ต้อง คอยปกป้องดูแลลูก ในเวลาพร้อม ๆ กันเกือบตลอดเวลา จึงยกย่องให้มารดาบิดาเป็นบูรพาจารย์ของลูกเสมอ เหมือนกัน (ยนต์ ชุ่มจิต. 2541 : 21) ครูประจำโรงเรียน หมายถึงครูอาจารย์ที่ทำการสอนนักเรียนตามโรงเรียนหรือ ตามสถานศึกษาต่าง ๆ หรือครูประจำวัด ได้แก่พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาหรือนักบวชในศาสนาอื่น ๆ ที่มีความรู้ความเข้าใจหลักคำสอนในศาสนาของตนอย่างเพียงพอแล้วทำหน้าที่เผยแผ่หลักธรรมคำสอนเพื่อให้ประชาชน มีศีลธรรมคุณธรรมประจำใจ เป็นชีวิตที่มีคุณธรรมและคุณภาพสามารถดำเนินชีวิตของตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

3. ทิศเบื้องหลัง (ปัจฉิมทิศ) หมายถึงสามีภรรยา ซึ่งตั้งอยู่ในฐานะที่เกื้อหนุนหนุนจุนเจือกัน สถาบัน ครอบครัวเป็นสถาบันที่เล็กที่สุดของสังคมไทย ซึ่งสมาชิกในครอบครัวประกอบด้วยสามีภรรยาและบุตร แต่ละคนก็มีหน้าที่รับผิดชอบต่อครอบครัว ต่อตนเองในระหว่างอยู่ร่วมกัน การที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขนั้น ต้องมีการปรับตัวเองให้เข้าสภาพแวดล้อมรอบด้านที่ตนสัมพันธ์ด้วยการสำรวจตนเอง การมองตนเอง หาข้อบกพร่องของตน แล้วแก้ไขเป็นสิ่งที่มองข้ามไม่ได้สำหรับการอยู่ร่วมกันในครอบครัว

4. ทิศเบื้องซ้าย (อุตตมทิศ) หมายถึงมิตรสหายหรือเพื่อน การคบเพื่อนเป็นสิ่งสำคัญมีผลต่อความเจริญก้าวหน้าและความเสื่อมของชีวิต คำว่า “มิตร” หมายถึงเพื่อน มีเยื่อใยดี. ผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ มีรากศัพท์คำเดียวกับคำว่า “เมตตา” ซึ่งมีความหมายว่าความรักใคร่ห่วงใยปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข เพราะฉะนั้นคำว่า “มิตร” จึงหมายถึงผู้รักใคร่ชอบพอกัน ปรารถนาดีต่อกัน กล่าวคือมีความเมตตาทั้งทางกาย วาจา ใจ ต่อกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

5. ทิศเบื้องบน (อุปริมทิศ) ได้แก่พระสงฆ์กับคฤหัสถ์หรือชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้มีการเกื้อกูลต่อกัน ต่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและกันตามบทบาทหน้าที่อันเหมาะสม กล่าวคือพระสงฆ์ให้หลักธรรมคำสอนหรือแนวทางการดำเนินชีวิต ส่วนคฤหัสถ์ก็ให้การอุปถัมภ์ค้ำชู

6. ทิศเบื้องล่าง (เหมฐิมทิศ) หมายถึงลูกจ้างกับนายจ้าง บทบาทหน้าที่ของนายจ้างกับลูกจ้าง คือคน ที่มาทำกิจการงานร่วมกัน ในฐานะลูกจ้างฝ่ายหนึ่ง นายจ้างฝ่ายหนึ่ง ควรปฏิบัติต่อกัน ให้ถูกต้องตามหน้าที่

หลักธรรมเรื่องทิศเทคนั้น นอกจากจะเป็นหลักธรรมที่มุ่งให้คนในสังคมปฏิบัติระหว่างกันตามบทบาทและหน้าที่แล้ว ยังเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้บุคคลในสังคมมีความกตัญญูระหว่างกันโดยที่บุคคลแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสังคมจะได้ปฏิบัติต่อกันในฐานะบุพการีบุคคลและกตัญญูกตเวทิตะบุคคลซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์อันจะนำมาซึ่งความสุขความเจริญ การอนุเคราะห์หรือการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลดังกล่าวเป็นลักษณะของการมีมนุษยสัมพันธ์นั่นเอง

หลักแนวคิดมนุษยสัมพันธ์

คำว่า “มนุษยสัมพันธ์” ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Human Relations เป็นคำประสมที่เกิดจากคำ 2 คำ รวมกันคือ มนุษย์และสัมพันธ์ คำว่า “มนุษย์” หมายถึงลักษณะของความเป็นมนุษย์คือผู้มีใจสูง ส่วนคำว่า “สัมพันธ์” หมายถึงความผูกพัน เกี่ยวข้อง การติดต่อกัน ความเกี่ยวพันกัน เมื่อนำรวมกันเป็น “มนุษยสัมพันธ์” จึงมีความหมายถึงการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างคนที่อยู่ร่วมกันและมีความเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน กล่าวคือการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป (กุลยา ตันติผลาชีวะ. 2526 : 2) ทั้งในระดับเดียวกันและต่างระดับกัน ทั้งในด้านส่วนตัวและในการทำงาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำมาซึ่งความรัก ความร่วมมือ ร่วมใจในการทำกิจการงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

มนุษยสัมพันธ์ (Human Relations) จัดเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์เพราะมีหลักการและทฤษฎีที่เป็นข้อความรู้ และมีการนำหลักการหรือทฤษฎีไปปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จได้โดยอาศัยเทคนิควิธีการซึ่งถือเป็นศิลปะเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล การที่คนจะมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่นจำเป็นต้องเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและหมั่นฝึกฝนเพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญ ความชำนาญจนสามารถนำหลักการที่เป็นข้อความรู้ทางทฤษฎีไปใช้ได้อย่างเป็นธรรมชาติ ดังนั้นมนุษยสัมพันธ์จึงมีความสำคัญต่อบุคคลมาก อาจเรียกได้ว่า มนุษยสัมพันธ์มีอิทธิพลต่อบุคคลแทบทุกเรื่อง เพราะเราไม่สามารถอยู่คนเดียวในโลก เราต้องการให้คนอื่นยอมรับเรา เริ่มตั้งแต่เกิดมาเราก็จะต้องเรียนรู้ที่จะอยู่กับบุคคลในครอบครัว เราต้องมีความสัมพันธ์กับคนในครอบครัว พ่อโตหน่อยเราก็ต้องมีกลุ่ม มีเพื่อนทั้งเป็นเพื่อนเรียน เพื่อนร่วมสถาบัน เพื่อนต่างสถาบัน เพื่อนร่วมอาชีพ การเข้าสู่ระบบสังคมเราต้องสร้างสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่น ทำอย่างไรให้เข้ากับคนอื่นได้ ทำอย่างไรให้คนอื่นเข้าใจเรา ทำอย่างไรให้มีผู้อื่นเข้ามาช่วยงานและเราก็เต็มใจที่จะช่วยงานคนอื่นเช่นกัน

มนุษยสัมพันธ์นั้น แบ่งออกได้เป็น 7 ประเภท คือ

- 1) มนุษยสัมพันธ์ด้านส่วนตัว เป็นความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีต่อบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่น
- 2) มนุษยสัมพันธ์ทางครอบครัว เป็นความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลในครอบครัว ประกอบไปด้วย บิดา มารดา บุตรธิดา และผู้อาศัย เป็นความสัมพันธ์พื้นฐานที่เกิดขึ้นจากการเคารพนับถือทางจิตใจ
- 3) มนุษยสัมพันธ์ทางสมาคม เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน เช่น มูลนิธิ สมาคม สโมสรซึ่งเป็นการรวมกลุ่มอย่างมีระบบ ระเบียบ เพื่อจุดประสงค์ของความร่วมมือประกอบกิจกรรมร่วมกัน

4) มนุษย์สัมพันธ์ทางสื่อสารคมนาคม เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นโดยการติดต่อประสานงานของกลุ่มคนที่อยู่ห่างไกลกันโดยต้องเดินทางไปมาหาสู่กันหรือต้องใช้เครื่องมือในการสื่อสารกัน

5) มนุษย์สัมพันธ์ทางการศึกษา เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ตามโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัยหรือสถานศึกษาอื่น ๆ ทำให้บุคคลได้รู้จักกัน

6) มนุษย์สัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การทำมาหากินทำให้เกิดสัมพันธภาพต่อกัน

7) มนุษย์สัมพันธ์ทางการเมือง ลักษณะของความสัมพันธ์นี้เกิดขึ้นในหมู่คนที่ให้การสนับสนุนแนวความคิดต่อบุคคลที่ตนชอบและพอใจหรือพรรคการเมือง นโยบายของพรรคการเมืองที่ศรัทธา ก็จะช่วยเหลือสนับสนุน และให้การยอมรับบุคคลหรือพรรคการเมืองนั้น (ระวีง เนตรโพธิ์แก้ว. 2542 : 13-14)

มนุษย์สัมพันธ์ทั้ง 7 ประเภท เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนในสังคมที่เป็นอยู่ร่วมกัน และการทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันในสังคม และการมีชีวิตอยู่ร่วมกันนี้ต่างก็ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ดังนั้น มนุษย์จึงจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์เช่นเดียวกับมนุษย์สัมพันธ์โดยมุ่งให้มนุษย์ได้ฝึกฝนตนเองตามหลักธรรมอันจะนำไปสู่การปรับตัวเข้ากับกลุ่มหรือสังคม ทำให้มนุษย์เป็นผู้มีความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักทศกซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสว่าเป็นหลักธรรมที่มุ่งให้บุคคลประเภทต่าง ๆ ได้ทำหน้าที่ของตนเองอย่างเหมาะสม เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

หลักทศ 6 ในฐานะเป็นหลักมนุษย์สัมพันธ์

ในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ทุกคนย่อมมีหน้าที่และความรับผิดชอบแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสถานภาพและบทบาทที่ตนดำรงอยู่ ผู้เป็นพ่อแม่มีหน้าที่เลี้ยงดูลูกให้เจริญเติบโต เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ ผู้เป็นครูอาจารย์มีหน้าที่สอนและอบรมศีลธรรมจรรยาให้ศิษย์มีความรู้และประพฤติตนเป็นคนดี ผู้เป็นนักเรียนมีหน้าที่เรียนหนังสือ เชื่อฟังพ่อแม่และครูอาจารย์ สรรพคือเรามีหน้าที่และความรับผิดชอบอะไรในสังคมก็พยายามปฏิบัติหน้าที่นั้น ๆ ให้ดีที่สุด ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหน้าที่และความรับผิดชอบในลักษณะเช่นนี้ไว้ในหลักทศ 6 ในสังคาลสูตร อันเป็นการกล่าวถึงความสัมพันธ์ของบุคคลตามบทบาทและหน้าที่ของตน เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปตามกระบวนการหลักปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างสมบูรณ์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. หลักมนุษย์สัมพันธ์ของปฤตถิมทศ

หลักมนุษย์สัมพันธ์ของปฤตถิมทศคือทศเบื้องต้น ซึ่งหมายถึงบิดามารดา การสร้างและมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ติดจากหน้าที่ที่บิดามารดารับผิดชอบต่อบุตรแล้ว การที่จะพาตนเองและครอบครัวดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างราบรื่นนั้นจะต้องมีการปฏิสัมพันธ์กันกับบุคคลอื่น เพราะวามมนุษย์เรามีความต้องการกล่าวคือความอยาก โดยเฉพาะกามตัณหา ซึ่งประกอบด้วย รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ มนุษย์สรรหาสิ่งที่ตนต้องการเพื่อสนองความ

ต้องการของตนเองและครอบครัว มารดาบิดาประกอบอาชีพเป็นสัมมาอาชีพก็เพื่อความมั่นคงของครอบครัว ความมีมนุษยสัมพันธ์ดีเป็นเสน่ห์และความประทับใจของผู้ได้คบหาสมาคมด้วย เพราะคนมีมนุษยสัมพันธ์ดีจะเป็นคนคบง่าย ไม่ถือตัว ร่าเริง คบแล้วสบายใจ ใคร ๆ จึงชอบคนมีมนุษยสัมพันธ์ดีจึงมีเพื่อน มีคนอยากคบค้าสมาคมด้วย เราสามารถสร้างและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีได้ (ไชย ณ พล อัครศุภเศรษฐ์. ม.ป.ป. : 126) ด้วยคุณลักษณะดังนี้

1.1 การวางตัวดี คุณลักษณะประเด็นนี้เป็นการวางตัวอยู่ในคุณค่า 5 ประการได้แก่

1) ศีลธรรม ศีลธรรมที่ควรปฏิบัติอย่างมั่นคงดังศีลาภูษา ได้แก่ การไม่ทำลายหรือทำร้ายผู้อื่น การไม่ลักหรือฉ้อโกงทรัพย์สินของผู้อื่น การไม่พูดโกหก ส่อเสียด เพื่อเจ้อ หยาบคายและการไม่ดื่มสุรามาหรือยาเสพติด

2) คุณธรรม คือ ความเป็นจริงที่มีคุณหรือประโยชน์ต่อความสำเร็จสูงสุดในชีวิต ซึ่งผู้ประสบความสำเร็จทั้งหลายล้วนเพียรสั่งสม การสร้างคุณประโยชน์ให้บังเกิดแก่ชีวิตนั้นทำได้สองขั้นตอน (ไชย ณ พล อัครศุภเศรษฐ์. 2538 : 67)

3) จริยธรรม คือคุณสมบัติที่ทำให้งดงาม ได้แก่ ความละเอียดรอบคอบ ความอดกลั้นความสุภาพ ความอ่อนโยนและความสำรวมประกอบด้วยคุณสมบัติของผู้ประสบความสำเร็จคือ มีความงดงามจิตใจ วาจาและพฤติกรรม จึงเป็นที่ยอมรับ นับถือ และเป็นที่รักของคนทั้งหลาย จึงได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือเกื้อกูลจากผู้อื่นโดยง่ายและด้วยความเต็มใจ

4) คุณภาพ ความเป็นคนมีลักษณะดีที่มีค่าทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของบุคคลที่จะประสบความสำเร็จ คนที่มีคุณภาพย่อมมีความสามารถเป็นยอดและมีความอดทนเป็นเยี่ยม

5) ความเหมาะสม คือ การวางตัวอย่างเหมาะสมเจาะพอดีกับภาวะและฐานะของตนการวางตัวเหมาะสมกับภาวะ เช่น การวางตัวสมวัย อาทิ เป็นเด็กก็วางตัวสมกับเป็นเด็ก กล่าวคือหมั่นเรียนรู้ ชักถาม เชื่อฟัง อ่อนน้อม หากอวดรู้หรือทำตัวกระด้างก็จะไม่ได้รับการสอนหรือความเมตตาจากผู้ใหญ่ เมื่อไม่ได้รับการสอนจากผู้ใหญ่ก็จะไม่ฉลาดขึ้น หรือเมื่อเป็นผู้ใหญ่ก็วางตัวให้เหมาะสมกับผู้ใหญ่ คือมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ความยินดีให้อภัย หากเป็นผู้ใหญ่แต่วางตัวไม่เหมาะสมก็จะเป็นได้แค่เพียงคนแก่ แต่ไม่ใช่ผู้ใหญ่ (สุจิตรา พรมนุชาธิป. 2549 : 120-121)

1.2 มีจิตสากล เมื่อเข้าใจเพื่อนมนุษย์และชีวิตสัตว์โลกแล้ว ต่อไปแผ่ขยายจิตไปให้ไพศาลเนื่อง ๆ การแผ่ขยายจิตไปเนื่อง ๆ จะทำให้รัศมีจิตของท่านสัมผัสกับจิตใจอื่น จะก่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน

1.3 มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา การมีมนุษยสัมพันธ์อันดี ต้องมีใจเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาประกอบเสมอ หรือเรียกว่า พรหมวิหาร 4 อันเป็นธรรมที่ทำให้คนเป็นพรหม มีจิตใจเป็นที่พึ่งที่อาศัยของบุตร และมนุษย์ทั้งหลาย

กระบวนการของมนุษยสัมพันธ์ในครอบครัว

ครอบครัว เป็นสถาบันที่สำคัญมากในการอบรมดูแลลูก การมีมนุษยสัมพันธ์ของทุกคนในครอบครัว พ่อแม่จะต้องเป็นรูปแบบที่ดีต่อลูกคือ พ่อแม่จะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกันก่อน แล้วจึงอบรมสั่งสอนลูกและให้ลูกมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อลูกด้วยกัน และมีมนุษยสัมพันธ์ต่อพ่อแม่และญาติพี่น้อง รวมถึงลุง ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย ที่เราต้องไปมาหาสู่กันฉันเครือญาติ พ่อแม่ในครอบครัวจะต้องมีบทบาทนำลูก ๆ ในการพัฒนาจิตใจ มีจิตใจดี มีคุณธรรมจริยธรรมสูง มีความเสียสละ ให้ความรัก ความยกย่องซึ่งกันและกัน ให้เกียรติและศรัทธาซึ่งกันและกัน มีพฤติกรรมที่แสดงต่อกันด้วยความรัก ไม่ใช่อารมณ์ในการตัดสินปัญหา ควรเป็นผู้มีเหตุผล เข้าใจปัญหา รับสภาพความจริง และหาวิธีแก้ปัญหา แก้ข้อขัดแย้งในครอบครัวให้ได้ถ้ามีปัญหา แต่ควรจะไม่ให้มีปัญหาเลยได้ยิ่งดี เมื่อลูกเห็นตัวอย่างที่ดี ๆ จากพ่อแม่ ก็จะนำเอาแบบดี ๆ วิธีการพูดคุย ให้ความรัก ให้เกียรติ ความเสียสละ การยกย่อง การพัฒนาจิตใจไปใช้พัฒนาตนเองด้วยแบบดี ๆ

บิดามารดา เป็นผู้ดำรงอยู่ในฐานะบุพการี โดยปฏิบัติหน้าที่อนุเคราะห์ต่อบุตรธิดาด้วยฐานะ 5 ประการ ดังนี้ (1) ห้ามปรามจากความชั่ว (2) ให้ตั้งอยู่ในความดี (3) ให้ศึกษาศิลปวิทยา (4) หาคุ้มครองที่สมควรให้ (5) มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร

เมื่อบิดามารดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบุตรของตนด้วยธรรม 5 ประการ ดังกล่าวแล้ว บุตรธิดาพึงปฏิบัติตอบแทนต่อท่านด้วยธรรม 5 ประการ (ที.ปา. (ไทย) 11/267/212) ดังนี้ (1) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ (2) ช่วยทำกิจของท่าน (3) ดำรงวงศ์สกุล (4) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท (5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน

มนุษยสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา เป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมาก เพราะเป็นจุดเริ่มต้นแห่งชีวิตของทุกคน เมื่อบิดามารดากระทำสิ่งที่ดีงามและเป็นความเจริญแก่ชีวิตของเราก็ควรที่บุตรธิดาจะตอบแทนบุญคุณท่านตามหลักปฏิบัติดังกล่าว

2. หลักมนุษยสัมพันธ์ของทักษิณทิต

หลักมนุษยสัมพันธ์ของทักษิณทิตคือทิตเบื้องขวา เป็นความสัมพันธ์ระหว่างครูอาจารย์กับศิษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้เป็นครูจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อนักเรียน ผู้ปกครอง เพื่อนครูด้วยกันและบุคคลทั่วไปในโรงเรียนและชุมชน ถ้าครูไม่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อบุคคลอื่นแล้ว การเรียนการสอนย่อมจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร นักเรียนก็ไม่ได้รับการศึกษาที่ดี เด็กก็ไม่สามารถพัฒนาให้เจริญขึ้นได้

บทบาทของครูที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีนั้นจะต้องสม่ำเสมอต่อเด็ก แม้จะทำโทษเด็ก ดำเนินคดีเรียนหรือการลงทัณฑ์ ครูอาจารย์จำต้องมีเหตุผลไม่แสดงความโมโห น้อยใจออกมา ควรรู้จักวิธีอบรมสั่งสอนลูกศิษย์ ให้เข้าใจเจตนาที่ดีของครูว่าการทำโทษนี้ เพื่อหวังให้ลูกศิษย์ดีต่อไปในอนาคต การทำโทษควรเป็นการทำโทษที่เป็นการสร้างสรรค์ไม่ใช่การทำลายให้เด็กเจ็บตัว เป็นต้น หรือว่ากล่าวเด็กด้วยการใส่อารมณ์ โมโหและพูดจาอย่างรุนแรง ไม่สุภาพ เพราะครูเป็นครูแบบที่ดีให้กับศิษย์ในสถานการศึกษาในทุกอริยาบถ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย นิสัย การสอน การ

พูดคุย การขยันหมั่นเพียรการปฏิบัติตนตรงต่อเวลา การเอาใจใส่ การอบรมสั่งสอนศิษย์ ครูจะต้องกระทำสม่ำเสมอ และจะต้องสร้างสัมพันธ์ภาพกับลูกศิษย์ทุกคนในชั้น

ครูอาจารย์ ผู้อยู่ในฐานะเป็นปูชนียบุคคล เป็นบุคคลที่ต้องอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยธรรม 5 ประการ ดังนี้ 1) ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี 2) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง 3) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง 4) ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อน 5) สร้างเครื่องคุ้มกันภัยในสารทิศคือ สอนให้ศิษย์ปฏิบัติได้จริง นำวิชาไป เลี้ยงชีพทำการงานได้

เมื่อครูอาจารย์ปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยธรรม 5 ประการ ศิษย์ก็ควรแสดงความปฏิบัติต่อท่านด้วยธรรม 5 ประการ ดังนี้ 1) ลูกต้อนรับแสดงความเคารพ 2) เข้าไปหา 3) ใฝ่ใจเรียน 4) ประนินบัติ 5) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ (ที.ปา. (ไทย) 11/208/203)

3. หลักมนุษยสัมพันธ์ของปัจฉิมทิศ

หลักมนุษยสัมพันธ์ของปัจฉิมทิศ คือทิศเบื้องหลัง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา คนโบราณถือคติว่า ผู้เป็นภรรยาคือช้างเท้าหลัง กล่าวคือคอยช่วยเหลือสามีและเอาใจใส่กิจการต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ดูแลกิจการในบ้านจนถึงเมื่อคราวจำต้องออกเผชิญกับการดำเนินชีวิตประจำวันเพราะในทางกฎหมายถือว่าสามีกับภรรยาเป็นเสมือนคน ๆ เดียวกัน การกระทำของสามีก็ส่งผลถึงภรรยา การกระทำของภรณาก็ส่งผลถึงสามีด้วย ดังนั้น สามีกับภรรยาจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สามีภรรยาจึงตั้งอยู่ในฐานะที่จะต้องเกื้อหนุนหนุนจุนเจือกัน โดยหน้าที่แล้ว สามีพึงบำรุงภรรยาด้วยธรรม 5 ประการดังนี้ 1) ยกย่องสมฐานะภรรยา 2) ไม่ดูหมิ่น 3) ไม่นอกใจ 4) มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้ 5) หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส

เมื่อสามีปฏิบัติต่อภรรยาด้วยธรรม 5 ประการนี้แล้ว ภรรยาก็ควรอนุเคราะห์ต่อสามีด้วยธรรม 5 ประการดังนี้ 1) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย 2) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี 3) ไม่นอกใจ 4) รักษาสมบัติที่หามาได้ 5) ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง (ที.ปา. (ไทย) 11/269/214)

ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน เพราะต้องอยู่ในครอบครัวเดียวกัน สามีภรรยาจะต้องถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ร่วมรับผิดชอบในปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ปัญหาส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาเกี่ยวกับความประพฤติระหว่างสามีกับภรรยา ส่วนที่เป็นปัจฉิมทิศนี้จะเน้นภรรยาซึ่งหลักมนุษยสัมพันธ์สำหรับภรณานั้น ประกอบด้วย (1) ประพฤติดีด้วยกาย วาจาและใจ (2) เป็นแม่บ้านที่ดี มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว (3) มีความอดทน (4) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ (5) มีความเอื้อเฟื้อต่อญาติทั้งฝ่ายตนและฝ่ายสามี (6) รู้จักแบ่งปัน สงเคราะห์คนที่มีความเป็นอยู่ด้อยกว่าตน (7) ไม่บ่น อารมณ์ร้อน ทั้งภายในครอบครัวและนอกบ้าน (8) ทำบุญทำกุศลตามโอกาสอันควร (9) ปกปิดความลับภายในครอบครัว (10) ไม่นำเรื่องที่จะเกิดความเดือดร้อนภายนอกเข้ามาในบ้าน (11) ไม่เชื่อคนง่าย โดยไม่มีเหตุผล (12) ไม่ไว้วางใจคนโดยไม่ทราบเหตุและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง (13) คบค้าสมาคมกับเพื่อนบ้านด้วยใจบริสุทธิ์ (14) คิดช่วยเหลือผู้อื่น (15) สังสรรค์กับหมู่คณะตามโอกาส (16) เปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของ บุตร สามี ญาติ ๆ และคนอื่น ๆ (17) ไม่เป็นภรรยาประเภททอการिया คือ ภรรยาที่เป็นข้าศึกแก่สามีคือคิดประทุษร้ายแก่สามีอยู่เนือง ๆ มิได้ขาด

4. หลักมนุษยสัมพันธ์ของอุตรทิศ

หลักมนุษยสัมพันธ์ของอุตรทิศคือทิศเบื้องซ้าย เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน ผู้ที่จะทำให้มิตรสหายมีความสนิทสนม อยากคบหา อยากเข้าใกล้ อยากปฏิสัมพันธ์นั้น ต้องประกอบ ด้วยองค์ธรรมเหล่านี้ (1) ให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง (2) ทำสิ่งที่ทำได้อย่าง (3) อดทนถ้อยคำที่อดทนได้อย่าง (4) เปิดเผยความลับแก่เพื่อน (5) ปิดความลับของเพื่อน (6) ไม่ทอดทิ้งในยามวิบัติ (7) เมื่อเพื่อนสิ้นโรคสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น (8) เป็นที่รักที่พอใจของเพื่อน (9) เป็นที่เคารพ (10) เป็นที่ยกย่อง (11) เป็นนักพูด (12) เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ (13) เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้ (14) ไม่ชักนำในอริฐานะ (อง.สตตก. (ไทย) 23/36-37/56-57)

หลักธรรมตามบทบาทหน้าที่ของมิตรสหายพึงบำรุงมิตรสหายดังนี้ (1) เมื่อแม่แบ่งปัน (2) พุดจามีน้ำใจ (3) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (4) มีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย (5) ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

มิตรสหายพึงอนุเคราะห์มิตรสหายตอบแทนดังนี้ (1) เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาป้องกัน (2) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินสมบัติของเพื่อน (3) ในคราวมีภัยเป็นที่พึ่งได้ (4) ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก (5) นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร (ที.ปา. (ไทย) 11/270/215)

5. หลักมนุษยสัมพันธ์ของहेฐุมิตติ

หลักมนุษยสัมพันธ์ของहेฐุมิตติ คือทิศเบื้องล่าง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างนายกับบ่าว หรือเจ้านาย กับลูกจ้างซึ่งจะต้องมีการติดต่อสื่อสารกันอยู่เป็นนิตยจำเป็นอย่างยิ่งที่แต่ละฝ่ายจะต้องรู้จักหลักมนุษยสัมพันธ์หรือรู้จักทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ถูกต้องและเหมาะสม ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้กำหนดหน้าที่ของนาย. นายจ้าง [ผู้บริหาร. ผู้จัดการ] พึงสงเคราะห์ อนุเคราะห์ กรรมกร คนงาน พนักงาน ลูกจ้าง ผู้เป็นทิศเบื้องล่างโดยหน้าที่ 5 ประการ คือ (1) จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง (2) ให้อาหารและค่าจ้าง (3) ดูแลรักษายามเจ็บป่วย (4) ให้อาหารที่มีรสแปลก (5) ให้หยุดตามโอกาส

ทาส กรรมกร คนงาน พนักงาน ลูกจ้าง ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ที่เปรียบเสมือนเป็นทิศ เบื้องล่าง ให้ปฏิบัติ ต่อนาย เจ้านาย ผู้ที่ทำหน้าที่สูงกว่าตามสายงาน ให้ปฏิบัติ 5 ประการ ดังนี้ (1) ขึ้นทำการงานก่อนนาย (2) เลิกการ งานทีหลังนาย (3) ถือเอาแต่ของที่นายให้ (4) ทำการงานให้ดีขึ้น (5) นำคุณของนายไปสรรเสริญ (ที.ปา. (ไทย) 11/271/215)

นอกจากนี้แล้ว สุจิตรา พรหมนุชธิป ได้กล่าวอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างนายกับบ่าวว่า อาจแบ่งเป็น 2 ส่วน (สุจิตรา พรหมนุชธิป. 2549 : 132-133) คือ

ก. หลักมนุษยสัมพันธ์ของนาย (ผู้บริหาร) ประกอบด้วย (1) รู้จักควบคุมตนเองในด้านต่าง ๆ อาทิ ไม่โมโหฉุนเฉียว ไม่หลงอำนาจ ไม่หลงตัวว่าเก่งกว่าคนอื่น ไม่ตัดสินใจเวลาโกรธ หรือไม่เลือกที่รักมักที่ชัง (2) รู้จักส่งเสริมกำลังใจ กล่าวคือพยายามเอาใจเขามาใส่ใจเรา แสดงความเชื่อมั่นในตัวผู้ใต้บังคับบัญชา ยกย่องเมื่อเขาทำความดี หรือเอาใจใส่และเห็นใจในความยากลำบากของเขาบ้าง (3) รู้จักการให้รางวัล อาทิเช่น ให้รางวัลโดยไม่ทำให้รางวัลนั้นเป็นเครื่องทำให้คนอื่นเกลียดชังเขา ให้รางวัลพอเหมาะกับผลงานที่ได้ทำสำเร็จ หรือให้รางวัลที่เป็นเครื่องแสดงน้ำใจมากกว่าเป็นเครื่องแสดงสินน้ำใจ (4) รู้จักวิพากษ์วิจารณ์ เช่น ไม่ตำหนิต่อหน้าผู้อื่น หลีกเลี่ยงการตำหนิ

อันเกิดจากสาเหตุสุดวิสัย หรือก่อนจะดำเนินให้ฟังความคิดเห็นของเขาก่อน (5) รู้จักฟัง เช่น พยายามฟังให้มาก พูดเท่าที่จำเป็น แสดงความเอาใจใส่และตั้งใจเวลาฟัง หรือฟังเพื่อหาข้อยุติ มิใช่ฟังเพื่อขัดแย้งหรือจับผิด

ข. **หลักมนุษยสัมพันธ์ของบ่าว (พนักงาน)** ประกอบด้วย (1) เรียนรู้นิสัยของผู้บังคับบัญชา (2) ทำงานให้ดีหลีกเลี่ยงการประจบสอพลอ (3) ทำงานทำให้ความคิดของผู้บังคับบัญชาเกิดผล (4) ให้ความเคารพยกย่องผู้บังคับบัญชาตามฐานะ (5) อย่าก่อเรื่องกับเพื่อนร่วมงาน (6) อย่ารบกวนผู้บังคับบัญชาในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ (7) เข้าหาผู้บังคับบัญชาให้เหมาะสมกับโอกาสอันควร (8) อย่างินทานายลับหลัง (9) แสดงความขอบคุณ เมื่อผู้บังคับบัญชาปฏิบัติต่อเรา (10) สรรเสริญคุณความดีของผู้บังคับบัญชาในโอกาสอันควร (11) อย่าบ่นถึงความยากลำบากต่อหน้าผู้บังคับบัญชา (12) ลองประเมินตนเองดูบ้าง

แสดงให้เห็นว่า การอยู่ร่วมกันของนายกับบ่าว หรือผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา จะต้องถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน อาศัยเหตุและผลในการดำเนินกิจกรรมแต่ละอย่าง เพื่อให้งานนั้น ๆ ดำเนินไปได้อย่างไม่ติดขัดหรือปราศจากอุปสรรคใด ๆ โดยที่ต่างฝ่ายต่างช่วยกันยกหรือผลักดันให้ดำเนินการไปได้

6. หลักมนุษยสัมพันธ์ของอุปัชฌาย์

หลักมนุษยสัมพันธ์ของอุปัชฌาย์ คือทิศเบื้องบน ได้แก่พระสงฆ์ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน วัดเป็นแหล่งพบปะให้เกิดการปฏิสัมพันธ์เนื่องจากในสมัยโบราณองค์กรทางสังคมมีน้อยไม่สลับซับซ้อนมากมายอย่างยุคปัจจุบันนี้วัดจึงกลายเป็นสถาบันทางสังคมที่มีความสำคัญที่ประชาชนให้การยอมรับและพึ่งพาอาศัยได้อย่างเต็มที่ มองในสภาพผังเมืองเราจะเห็นชัดว่า หมู่บ้านโบราณส่วนมากจะมีวัดตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน แวดล้อมด้วยบ้าน ครอบครัวยุคปัจจุบันนี้วัดจึงกลายเป็นสถานที่ที่มีความผูกพันกับวัดอย่างต่อเนื่อง วัดจึงเป็นศูนย์รวมชุมชนที่ทำหน้าที่สนับสนุน ส่งเสริม สงเคราะห์ ประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโรงพยาบาลของชุมชน เพราะสมัยโบราณเกือบทุกวัดมียาสมุนไพรชนิดต่าง ๆ ไว้สงเคราะห์แก่ประชาชนผู้เจ็บไข้ได้ป่วยฟรี วัดเป็นศูนย์พัฒนาการอันยิ่งใหญ่ของชุมชน โดยทั่วไปว่ามหรสพใด ๆ แบบไทย ที่ชุมชนจัดขึ้นด้วยภูมิปัญญาของตนเอง เวลาจะจัดให้มีการแสดงก็มักจะแสดงในวัด บางครั้งวัดเป็นหอศิลป์ประจำชุมชน อาจกล่าวได้ว่า ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมอันล้ำค่าแบบไทยมีอยู่ในวัดแทบทั้งสิ้น และที่เห็นเด่นชัดที่สุดก็คือวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา การศึกษาวิชาการต่าง ๆ ในสมัยโบราณล้วนอยู่ในวัดบางท่านพระเป็นผู้สอน บางท่านวัดเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวก ผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆมาดำเนินการเอง ชื่อวิชาที่โด่งดังและเลื่องลือล้วนมาจากวัดทั้งสิ้น (พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. 2538 : 14-17) หลักการสร้างปฏิสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ พระพุทธเจ้าตรัสสอนในที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อคฤหัสถ์ (ที.ปา. (ไทย) 11/272/216) ดังนี้ (1) ห้ามปรามจากความชั่ว (2) ให้ตั้งอยู่ในความดี (3) อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี (4) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง (5) ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง (6) บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ สุขความเจริญ

เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติเช่นนี้แล้ว คฤหัสถ์ก็พึงบำรุงพระสงฆ์ ผู้เปรียบเสมือนทิศเบื้องบนเพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน โดยหน้าที่ 5 ประการ คือ (1) จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา (2) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา (3) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา (4) เปิดประตูต้อนรับ (5) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ นอกจากนี้แล้วยังมีหลักปฏิสัมพันธ์ที่

สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับพระสงฆ์ของคฤหัสถ์ที่ควรปฏิบัติเพื่อให้สัมพันธ์ภาพระหว่างคฤหัสถ์และพระสงฆ์ดียิ่ง ๆ ขึ้น (อง.สศตค. (ไทย) 23/31/47-48) คือ (1) ไม่ละเลยการเยี่ยมนิมนต์ (2) ไม่ทอดทิ้งการฟังธรรม (3) ศึกษาใน อริสสีล (4) มีความเลื่อมใสมากในภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นนวกะ และผู้เป็นมัชฌิมะ (5) ฟังธรรมอย่างไม่คอยคิดโต้แย้ง พง์โทษ (6) ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณานอกศาสนา (7) ทำอุปัชฌาย์ในศาสนา

จะเห็นได้ว่า หลักทศกในพระพุทธศาสนาเป็นหลักมนุษยสัมพันธ์โดยตรง กล่าวคือ เมื่อบุคคลอยู่ใน สังคมก็ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง จึงจำเป็นต้องรู้จักบทบาทและหน้าที่ของตนเอง ดังนั้น เมื่อบุคคลประจำทิศนั้น ๆ ปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว จะนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ แก่สังคม หรือชุมชน ทำให้ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนมีความยั่งยืนตลอดไป

สรุป

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ไม่สามารถอยู่ลำพังตัวคนเดียวได้ จะต้องพึ่งพาอาศัยบุคคลอื่น หรืออยู่ร่วมกับผู้อื่น การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมจะต้องเป็นไปตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง เพื่อมิให้เกิดความสับสนวุ่นวายขึ้นในสังคม หากทุกคนทำหน้าที่ตนอย่างถูกต้อง เหมาะสมก็จะนำมาซึ่งความสันติสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว สังคมไทย เป็น สังคมที่มีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนา โดยที่คำสอนทางพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการดำเนินวิถีชีวิตประจำวันของคนไทยในแต่ละท้องถิ่น คำสอนทางพระพุทธศาสนาได้ขัดเกลาอุปนิสัยใจคอของคนไทยให้เป็นสังคมแห่งการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการคบหาสมาคมระหว่าง กันตามบทบาทและหน้าที่ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในหลักธรรมเรื่องทศ 6 โดยยึดตัวเราเป็นแกนกลาง เพราะในการ ดำเนินชีวิตประจำวันบุคคลแต่ละคนอาจแสดงบทบาทและหน้าที่หลายอย่างในขณะเดียวกันขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เช่น เป็นบิดามารดา ครูอาจารย์ เพื่อน หรือเป็นผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นต้น โดยที่คนเราไม่สามารถ หลีกเลี่ยงการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันได้เลย ในเมื่อหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็จำต้องอยู่ร่วมกับคนอื่นให้ถูกต้องตามบทบาทหน้าที่ นั้น ๆ ไม่ว่าจะอยู่ในทิศใดหรือแสดงบทบาทเป็นอะไรก็ควรจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนไม่ให้เกิดบกพร่อง ให้ตั้งอยู่ใน คุณลักษณะที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในหลักทศ 6 หากทุกคนปฏิบัติตนได้เช่นนั้น สังคมก็จะเป็นสุข ดังนั้นหลักคำสอน เรื่องทศ 6 จึงเป็นหลักมนุษยสัมพันธ์ที่สร้างความสันติสุขและสิ่งอื่น ๆ ให้เกิดขึ้นแก่สังคม ตามแผนผังแสดง ความสัมพันธ์ของบุคคลตามหลักทศ 6 ดังนี้

หลักทศ 6 ในฐานะเป็นหลักมนุษยสัมพันธ์

References

- กุลยา ตันติผลาชีวะ. (2526). มนุษยสัมพันธ์กับการสื่อสาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญกิจ.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. (2532). สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ไชย ณ พล อัครศุภเศรษฐ์. (ม.ป.ป.). การสร้างเสน่ห์และความประทับใจ. กรุงเทพมหานคร : พลัสเพล.
- _____. (2538). นิสัยแห่งความสำเร็จ. กรุงเทพมหานคร : เพรส มีเดีย.
- ปิ่น มุกกันต์. (2535). แนวสอนธรรมตามหลักสูตรนักธรรมตรี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 6 “งานวิจัยและงานสร้างสรรค์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อการใช้สังคม”

(Research and Creative Work on Buddhism for Social Service)

วันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2563 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาจรรยา สุทธิญาณโณ. (2538). **พุทธปัญญากับการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันปัญญานันทะ มุลนิธิ ภิกขุปัญญานันทะ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ยนต์ ชุ่มจิต. (2541). **ความเป็นครู**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนตัง เฮ้าส์.

ระวีง เนตรโพธิ์แก้ว. (2542). **มนุษย์สัมพันธ์ในองค์กร**. กรุงเทพมหานคร : พัทธอักษร.

สมพร สุทัศน์ย์. (2538). **มนุษย์สัมพันธ์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจิตรา พรมนุชาธิป. (2549). **มนุษย์สัมพันธ์**. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น.